

животу. Колико се пута човек, кад га нешто снађе изненада, и боли га што се преварио, сети се неке пословице или говора, ког је стално познавао, и који ба га сачувао и он да је увек знао за штету као што сада зна и осећа. Ово не истиче додуше само из тога, што нема довољно размене мњења, јер има много иатина, које се не могу појмити док их човек сам не искуси. Али људи би значење самих речи савршеније познали и оно што су разумели кад би чешће слушали, како они људи то разумеју наводе разлоге за и против тога. Половина људских заблуда поникла је из злосретне наклоности људи, по којој не хтедоше више размишљати о стварима, о којима се није могло сумњати. Један савремени писац назива с правом ово стање “дубоким сном готовог мњења”.

“Али како то, запитаће неко, зар не може бити знања тамо где нема једнодушности? Зар треба да један део човечанства у заблуди, да други може разумети истину? Зар једна вера, престаје да живи истином, с тога што је опште примљена и призната? Зар се неко тврђење не осећа и не појми из темеља, ако не остане иоле сумње у њему? Зар истина умире у нашој унутрашњости, чим се она прими једнодушно? Растећој просвети био је циљ најлепши успех у томе што су се људи сложили у признавању свих важних истина- па зар просвета, само дотле да траје док не обави свој задатак? Зар да савршена победа уништи плодове освојења?”

Ја то не тврдим. У колико човечанство напредује, у толико ће непрекидно расти и број оних наука, о којима се више не сумња; и људско благостање ако би се мерило по броју и важности истина, које су дошле до ове тачке и које нису више спорне. Неоспорност једног мњења спасоносна је, ако је мњење истинито а исто је тако опасна и убитачна, ако је мњење погрешно. Али мада је постепено сужавање ограда, разноликости мњења, у оба смисла речи нужно тј. да га не можемо ни обићи, ни лишити га се, ипак не морамо из тога закључити да су му и све последице благотворне. Потреба, стално изјашњавати и бранити истину, много помаже, да је у пуној њеној снази разумемо, и ако губитак те потребе не превазилази корист, која се има од општег признања истине, ипак је она знатно умањује. И кад не би било овог средства и на даље, ја би заиста морао пожелети, да учитељи човечанства, потраже какву згodu, којом би све тешкоће једног питања, могли изнети пред свест свога ученика, и то у оној мери као што би то чинио какав противник који би смерао да им веру превари.

Уместо да људи траже такве згоде, изгубили су и оне, којих је некада било. Сократова дијалектика, која се онако дивно огледа у платоновим разговорима била је згода на ову руку. Она је у главном била одрицање у разлагању свих великих питања мудрости и живота, које је ишло на то, да убеди свакога, који је само онако напосто примао уобичајена мњења, да он ту ствар не разуме, да он нема неко извесно мњење о науци коју признаје; да уверен о свом незнању, може доћи до вере, која се заснива на јасном појму науке и њених разлога. Школске препирке средњег века, имале су тај исти циљ. Оне су намеравале, да ученик разуме, своје сопствено (односно супротно) а и супротно мњење, да учи разлоге своје мњењу и да учи обарати, противно мњење.

Грешка ове препирке била је та, што су јој се премисе позивале више на ауторитет, него на здрави разум и као вежбање духа, она је много заостала, иза оне снажне дијалектике, којом се упражњавао разум “вири Соцратици”, али дух новијег времена, има обема више